

вістасцю, фрагментарнасцю. Апісанне прасторы паэтам мае сімвалічны сэнс, рэалізуецца праз паняцці “захад – усход”, “верх – ніз”, “паверхня – глыбіня”, “вонкавае – унутранае” і гэтак далей. Прастора ў версэтах вар’іруецца, часам выступае як канкрэтная, зямная, замкнёная, часам выходзіць за гэтыя межы і становіцца касмічнай і бязмежнай, яна разумеецца не толькі як фізічная характарыстыка быцця, а перш за ўсё ўяляе сабою месца, у якім ажыццяўляюцца пошукі чалавека. А. Разанаву змяшчае лірычнага героя ў нязвыклых вымярэнні існавання, падкрэслівае значэнне ўнутранай сферы, пры гэтым макракосм і мікракосм уяўляюць адзіны прасторавы кантынуум. Прастора ў версэтах стварае эмацыйна-экспрэсіўны настрой, што з’яўляецца жанраўтваральнай прыкметай.

Спіс літаратуры

- 1 Бахтин, М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 483 с.
- 2 Кісліцына, Г. М. Лірычная мініяцюра як жанр беларускай літаратуры / Г. Кісліцына. – Мінск : Беларуская навука, 2000. – 118 с.
- 3 Разанаву, А. Танец з вужакамі : Выбранае / А. Разанаву. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 462 с.
- 4 Лем, С. Первый контакт : Крыса в лабиринте. Эдем. Солярис. Непобедимый. Глас Господа. Фиаско : [сборник : пер. с пол.] / С. Лем. – М. : АСТ : Астрель, 2012. – 988 с.
- 5 Махабхарата. Книга третья. Лесная (Араньякапарва). Пер. с санскрита, предисловие и комментарий Василькова Я. В. и Невелевой С. Л. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1987. – 799 с.
- 6 Чернухина, И. Я. Элементы организации художественного прозаического текста / И. Я. Чернухина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 115 с.

УДК 811.161.3’42’373:398.92:641.87

В. А. ЛЯШЧЫНСКАЯ
(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

КУЛЬТУРНАЯ ІНФАРМАЦЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ АБ НАПОЯХ І ЧАЛАВЕКУ ЯК ІХ УЖЫВАЛЬНІКУ

У артыкуле на матэрыяле дыялектных і літаратурных фразеалагізмаў беларускай мовы, якія даюць найменні спіртным напоям і чалавеку, які іх ужывае, праведзены лінгвакультуралагічны аналіз слоў-кампанентаў, вобразаў фразеалагізмаў як рэпрэзентантаў гастронамічнага кода культуры, у вобразах якіх закладзены культурны сэнс, што працываапазіцыя суб’ектам мовы ў культуры. Фразеалагізмы выступаюць мікратэкстамі, дзе ў створаных вобразах адлюстраваны сувязь мовы і духоўнай культуры, мовы і нацыянальнага менталітэту, захоўваюцца веды, устаноўкі і рэкамендацыі, якія пакінуты сучасным і новым пакаленням беларусаў нашымі продкамі, важнейшыя катэгорыі аднаго фрагмента карціны свету беларусаў, узаўяўляюць культурную канатацыю.

Вядома, што фразеалагізмы створаны народам і пра народ, пры гэтым амаль усе гэтыя другасныя адзінкі прысвечаны чалавеку, называюць, характарызуюць, ацэньваюць яго з усіх і самых розных бакоў яго жыцця, выдзяляючы галоўнае. Чалавек знаходзіцца ў цэнтры фразеалогіі, таму фразеалагізмы – гэта адзін з ключыкаў да чалавека, яго пазнання, а разам з тым пазнання народа, яго менталітэту, спосабу мыслення, светаўспрымання, светаўяўлення.

Асноўнай задачай вывучэння фразеалогіі ў наш час – выяўленне культурнай інфармацыі, што канатуе з сістэмай эталонаў, стэрэатыпаў, сімвалаў, выпрацаваных народным светапоглядам, з правіламі і нормаў, выпрацаванымі народам у ходзе свайго практычнага вопыту і гістарычнага развіцця. А ў выніку такога вывучэння – пазнанне народа, засваенне правіл і норм і магчымасць параўнання з іншымі народамі для вызначэння агульнага і адметнага. Выяўленне культурнай інфармацыі, што захоўваецца і перадаецца ад пакалення да пакалення, тых правілаў і нормаў, узораў і арыенціраў, што імпліцытна ці экспліцытна ўтрымліваюцца і трансліююцца ў фразеалагізмах, дазваляе выдзеліць і ўстанавіць культурныя каштоўнасці ў культуры народа на пэўным этапе яе развіцця і ў пэўны перыяд яе гісторыі.

Сабраныя фразеалагізмы з розных фразеаграфічных крыніц сведчаць пра вялікую ўвагу беларусаў да ролі і месца алкагольных напояў, іх ужывання як аднаго з важных аспектаў жыцця, даюць усведамленне і ўсебакова характарызуюць чалавека паводле яго адносін да спіртных напояў і іх ужывання. Менавіта фразеалагізмы дазваляюць атрымаць абагуленае ўяўленне пра чалавека як ужывальніка напіткаў, як правіла, алкагольных, і выразіць эмоцыю, раскрыць свой культурны код, даць ацэнку алкагольным напоям і чалавеку як іх ужывальніка.

Мэта прапанаванага артыкула – выявіць культурную інфармацыю, якая даводзіцца ў створаных народам фразеалагічных адзінках беларускай мовы, аб'ектам вывучэння з ліку ўсёй колькасці (а гэта некалькі соцён адзінак) абраны літаратурныя і дыялектныя фразеалагізмы, што вобразна называюць спіртныя напоі і чалавека як іх ужывальніка, рэпрэзентуюць веды, устаноўкі і правілы, выражаюць ацэнку і даюць характарыстыку.

З ліку шматлікіх напіткаў у беларускай фразеалогіі выдзелены толькі брага, віно, водка/гарэлка і піва, пры гэтым фразеалагічныя вобразныя найменні-характарыстыкі датычаць толькі аднаго з іх – гарэлкі. З прымяненнем частотнага і лінгвакультуралагічнага метадаў прааналізуем амаль дзясятка фразеалагічных найменняў-характарыстык гарэлкі, якія не столькі па-рознаму называюць, колькі характарызуюць гэты від спіртнога напою, даюць яму і ў перспектыве яго ўжывальніку ацэнку, даводзяць дадатковую культурную інфармацыю пра гарэлку як найбольш пашыранае апошнім часам у беларусаў спіртное.

Кожны з выдзеленых фразеалагізмаў характарызуецца абраным вобразам, адборам кампанентаў і адпаведна сваім месцам і мэтай выкарыстання для адметнага ў кожным выпадку выражэння адносін і ацэнкі, а яшчэ і імпліцытнымі звесткамі пра адметны спосаб прыгатавання спіртнога напою.

Так, фразеалагізм *малако/малачко ад шалёнай каровы/кароўкі* – 'самагонка' (Л-2008-2: 14) і дыялектны варыянт *малако/малачко ад бешанай кароўкі* (Ю-1974: 89) – гэта вобразнае найменне самаробнай гарэлкі, якая, як правіла, раней была хлебнай, апошнім часам яе гоняць з цукру, з буракоў, садавіны і іншых прадуктаў і што даводзіць дэфініцыя новай адзінкі – 'самагонка' як найменне самаробнай гарэлкі са злакаў, карняплодаў, садавіны [1, с. 37]. Гастронамічны кампанент *малако/малачко* ў складзе фразеалагізмаў называе ўжо не вадкую ежу, а гарэлку, якая выраблена дома, на аснове абранага метафарычнага вобраза і асацыятыўнай сувязі: малако як від вадкасці ад каровы як хатняй жывёлы → гарэлка як спіртны напой, выраблены ў хатніх умовах. І *малако* як найбольш пашыраны кампанент фразеалагізмаў гастронамічнага коду культуры беларусаў (зафіксавана больш за 30 адзінак), што лічыцца, хоць і вадкім, але прадуктам харчавання беларусаў [2, с. 291], тут служыць «паказчыкам» вырабу самагонкі ў хатніх умовах. Сінанімічныя прыметнікі *шалёная, бешаная* выразна падкрэсліваюць з'едлівую іронію, надаюць негатыўную ацэнку гарэлцы і патэнцыяльна яе вытворцу і ўжывальніку, а таму фразеалагізмы створаны для выказвання жартоўна-іранічных адносін да такога спіртнога напою, што выразна даводзяць ілюстрацыі іх ужывання, напрыклад: [Васіль] прыгнуўся да «стала», прыглядаючыся, «улавіў» бутэльку, шклянку. – *Малачко ад шалёнай каровы...* П. Місько; *Ны малако ад бешынай кароўкі дужа бальшэй ахотнік, толька спруўляйся пьднасіць.* (Ю-1974: 89).

Фразеалагізм *зладзейка з наклеякай* – ‘гарэлка’ (Л-2008-1: 499) праз адметны вобраз называе ўжо фабрычную ці заводскую гарэлку, захоўвае звесткі аб існаванні спіртных бровараў на тэрыторыі Беларусі для прыгатавання спірту, гарэлки і спойвання насельніцтва і даводзіць адносіны да такога вырабу, служыць перадачы эмоцыі, і яго ўжыванне здольна «раскрыць культурную пазіцыю» [3, с. 243]. Гэта звязана найперш з вобразнай аналогіяй адзінкі праз лексему-кампанент *наклеяка*, што адразу сігналізуе пра сваё пачатковае значэнне – ‘этыкетка, ярлык і пад., якія наклеены на што-н.’ [4, с. 259], і далей з непасрэднай асацыятыўнай сувяззю наклеякі на бутэльцы. А яшчэ вобраз фразеалагізма, што створаны праз абранне апорнага кампанента *зладзейка* як граматычны паказчык назоўніка жаночага роду, што адпаведны і лексеме гарэлка, у спалучэнні з астатнімі двума словамі дае выразнае зрокавае прадстаўленне прадмета думкі і даводзіць неадабральныя адносіны да такога віду гарэлки, выражае негатыўную ацэнку, так як *зладзейка*, па-першае, лаянкавае слова, па-другое, выклікае сувязь з тым, хто крадзе, робіць кражу, як тых грашэй на куплю гарэлки ці здароўя, розуму з прычыны яе ўжывання. Немалаважную ролю адыгрывае тут рыфма, гукавая арганізацыя фразеалагізма як даніна фармулявання фразеалагізмаў з выразнай экспрэсіяй і яшчэ большым уздзеяннем такой адзінкі праз створаны вобраз і гукапіс. А таму існаванне і ўжыванне фразеалагізма ў маўленчай практыцы дазваляе чалавеку выразіць адносіны, перадаць эмоцыю, раскрыць культурную кантэкст і «распазнаць “код” яго асобы» [3, с. 243]. І гэта асабліва выразна даводзіць ілюстрацыя выкарыстання фразеалагізма: *Ёсць і такія механізатары, хто жыве па прынцыпу: абы дзень да вечара, а там хоць трава не расці. Адзін клопат: знайсці зладзейку з наклеякай.* «Звязда».

Яшчэ два фразеалагізмы – *чортава зелле* (Л-2008-1: 495) і *зялёны змей* (Л-2008-1: 503) з агульным значэннем ‘гарэлка’ па-рознаму называюць гэты від спіртнога напой і выразна даводзяць звесткі пра яго «вытворцу», дзякуючы адметным кампанентам у іх складзе – *чортава* і *змей*, паколькі, паводле беларускай легенды, лічыцца, што гарэлку гоніць чорт [5, с. 393]. Да таго ж кампанент *чортава* ў першай адзінцы, акрамя ўказання на прыналежнасць зеля да яго вытворцы, выконвае пры ўспрыманні адзінкі экспрэсіўную функцыю і тое жартаўлівае адценне ў дадатак да лексемы *зелле*, за якой замацавана значэнне ‘лекавыя травы, а таксама настой на гэтых травах, які выкарыстоўваецца ў народнай медыцыне; зёлкі’ [6, с. 468], паколькі спалучэнне *чортава зелле* – гэта найменне напой ці таго настою, які ўжо не з лекавых траў, а гэта гарэлка як вынік вырабу чорта. Адсюль той негатыў, тое неадабрэнне такога напой і яго ўжывання. Напрыклад: *Па яго міне, па голасу, і па Міколавай няўстойлівасці на нагах Марта адразу дагадалася, што яе муж не бех граху, што ён не абмінуў сёння чортавага зеля.* Ц. Гартны.

Другі фразеалагізм суадносіцца з зааморфным кодам праз кампанент *змей*, які ў народнай свядомасці звязаны з нячыстай сілай, лічыцца пачаткам зла, ліха, бяды, шкоды. А вытокамі гэтага з’яўляюцца веды пра змяю, якую атаясамліваюць з сатаной у Бібліі, пра Змея Гарыныча з сюжэтаў казак і інш. Дапаўняе адмоўную кантэкст фразеалагізма і колеравы прыметнік *зялёны*, які не толькі вызначае колер зеляніны, а яшчэ вяртае да ўяўлення аб зялёным, які ў народнай культуры суадносіцца са зменнасцю, непастаянствам. Акрамя таго, гэта колер «таго свету», гэта атрыбут «чужой прасторы, якую насяляе і на якой жыве нячыстая сіла», гэта і колер персанажаў народнай дэманалогіі (зялёныя валасы ў лесуна, русалкі, вадзяніна; зялёная барада ў лесуна; зялёныя вочы у лесуна, русалкі, вадзяных [7, с. 305]. І тады відавочным становіцца тая адмоўная ацэнка, тое асуджэнне і негатыў да названай такім спосабам гарэлки. Напрыклад: *Цягу да «зялёнага змея» за майстрам заўважалі даўно, як і тое, што ён сябруе з ім у рабочы час.* «Вожык».

Папярэднім двум фразеалагізмам-найменням гарэлки «супрацьстаяць» зафіксаваныя яшчэ дзве адзінкі, што таксама ўключаюць у свой склад кампаненты-найменні прадстаўнікоў міфалогіі, але толькі ўжо «вышэйшай» міфалогіі, у адрозненне ад папярэдніх з кампанентам-найменнем прадстаўнікоў «ніжэйшай» міфалогіі. Гэта фразеалагізмы *божыя сляза* (Л-2008-2: 421) і *шклянны бог* (Л-2008-1: 122), якія сваімі вобразамі па-новаму называюць гарэлку і не даюць такой выразнай адмоўнай ацэнкі, як папярэднія, хоць і яны не пазбаўлены іроніі і нават сарказму.

Так, фразеалагізм *шкляны бог* як адметная размоўная ўстойлівая адзінка беларускай мовы, што, несумненна, узнікла значна пазней папярэдніх, паколькі тут фігуруе ўжо хрысціянскі Бог, якому пакланяюцца, якому вераць пасля прыняцця хрысціянства. Аднак спалучэнне з азначальнымі кампанентамі *шкляны*, які адразу сігналізуе на адметны матэрыял вырабу посуду для ўжывання напояў і з'яўляецца добра пазнавальным пры ўспрыманні адзінкі з яе новым сэнсам, змяняе ацэнку ў бок адмоўнага да так названай гарэлкі, напрыклад: *Са шкляным богам здраджвалі пані Мельпамене многія ейныя служкі...* Л. Рублеўская; *Генік аказаўся пусты, як вецер. Да таго ж неўзабаве шкляны бог сціснуў яго за нос: спачатку радыяцыю «выганяў» чырвоным віном, перайшоў і на гарэлку.* М. Лобан.

Фразеалагізм *божая сляза* крыху ў меншай ступені даводзіць негатывную ацэнку, паколькі тут пераважае жарт у адносінах да так названай гарэлкі, хоць і не без іроніі. Напрыклад: *Цэлы заводзік арганізавалі на млыне і ціснулі божую слязу, няшчадна пераводзячы даручанае ім збожжа.* М. Лынькоў. Варта адзначыць выключную вынаходлівасць у стварэнні вобразы з такім адметным найменнем-характарыстыкай гарэлкі, дзе апорны кампанент *сляза*, з аднаго боку, нагадвае пра вадкасць, з другога боку, у вобразе фразеалагізма *сляза* выступае сівалам бяды, гора, негатывных эмоцый як усведамлення выніку ўжывання гарэлкі. А разам з прыналежным прыметнікам *божава*, які адрасуе да Бога, сімвалізуе яго бяду і даводзіць тыя эмоцыі, перажыванні.

І яшчэ адно іменнае словазлучэнне ў ролі другаснага наймення гарэлкі – гэта фразеалагізм *царскія слёзы* (Л-2008-2: 412), які вызначаецца ў наш час як устарэлая адзінка ў беларускай фразеалогіі, што асабліва выразна даносіць кампанент *царскія*. Да таго ж фразеалагізм зафіксаваны ў мове Якуба Коласа з выразным указаннем таго даўняга, яшчэ дарэвалюцыйнага часу выкарыстання адзінкі: *У канцылярыі, у шафе сярод «гражданских и уголовных дел» стаяла бутэлька з «царскімі слязьмі», як называлі тады гарэлку, да якой часта прыкладаўся Пятро Восіпавіч і ў часы сваіх заняткаў у воласці.* Несумненна, што і гэтая ўстойлівая адзінка – сведчанне гумару, знаходлівасці і вобразнасці ў найменні, характарыстыцы і выражэнні адносін да гарэлкі.

Цікавым найменнем гарэлкі з яе характарыстыкай з'яўляецца дыялектны фразеалагізм *голы в'асар* – ‘слабая, нямоцная самагонка’ (Д-2020: 76). Справа ў тым, што кампанентам тут скарыстаны германізм у народным успрыманні *в'асар* (параўн. ням. *Wasser* – ‘вада’). Пры гэтым фразеалагізм не толькі называе гарэлку, але і дае негатывную ацэнку ёй як такому вырабу ў хатніх умовах самагонкі, якая не вызначаецца высокім працэнтам моцы ці з прычыны яе слабасці: – *Ну, ці моцна вотка ўдалася? – А-а-а!.. Голы в'асар. Мо градусаў дваццаць восім мая.* (Д-2020: 76).

Як відаць, вобразы выяўленых іменных фразеалагізмаў *божая сляза*, *голы в'асар*, *зладзейка з наклейкай*, *злётны змей*, *малако/малачко ад шалёнай каровы/кароўкі*, *малако/малачко ад бешанай кароўкі*, *царскія слёзы*, *чортава зелле*, *шкляны бог*, іх унутраная форма, абраныя кампаненты і структура сведчаць аб шырокай палітры адносін і выражэння ацэнкі да такога віду напоя: іронія і насмешка, дакор і асуджэнне, негатывныя адносіны рознай ступені праяўлення: ад жартоўных, насмешлівых (*царскія слёзы*) да рэзкіх і моцных праз параўнанне з чорнымі сіламі (*злётны змей*, *чортава зелле*), але ва ўсіх выпадках аб вобразнасці мыслення, знаходлівасці, кемлівасці і культурна-нацыянальнай адметнасці.

Акрамя найменняў гарэлкі, у беларускай фразеалогіі маецца нешматлікая колькасць фразеалагізмаў, што па-рознаму называюць і характарызуюць чалавека, даюць яму ацэнку паводле яго адносін да ўжывання спіртных напіткаў, як правіла, у вялікай колькасці. Гэта, зразумела, найперш назоўнікавыя фразеалагізмы *бяздонная бочка* і *не дурань*.

Так, фразеалагізм *бяздонная бочка* ‘чалавек, які можа, не п'янеючы, выпіць шмат спіртнога’ (Л-2008-1: 132) са структурай іменнага словазлучэння вобразна называе чалавека, дае яму характарыстыку і выражае ацэнку. Праўда, тут насуперак, здавалася б, станоўчай ацэнцы як зыходнай у лексікаграфічнай дэфініцыі да гэтай адзінкі яна ўсё ж даводзіць асуджэнне, нават выказваецца знявага, нярэдка ў спалучэнні з насмешкай, што найбольш

выразна і дакладна даводзіць дэфініцыя гэтага ж фразеалагізма *бяздонная бочка* ў дыялектнай лексікаграфічнай крыніцы – ‘п’яніца, пражора’ (Ю-1972: 79). Менавіта адмоўная ацэнка выяўляецца з дапамогай унутранай формы, заснаванай на метафарычным вобразе чалавека-бочкі, што ўжо абразліва, ды яшчэ бочкі без дна. У складзе фразеалагізма бочка выступае са сваім сімвальным значэннем наймення ёмкасці вялікіх памераў для змяшчэння вялікай колькасці вадкасці ці чаго іншага. Вобраз адзінкі ў згорнутым выглядзе ўтрымлівае веды пра вопыт узаемадзеяння чалавека з акалячым асяроддзем і ўплывае на значэнне фразеалагізма: ужывае спіртное, як у бочцы без дна (выток выразу – старажытнагрэчаскі міф пра бочку Данаід), не затрымліваецца, а таму, як можна разумець, чалавек не п’янее. Але такое скарыстанне выразу значна радзей у параўнанні з тым, што прадстаўлена і замацавана ў свядомасці носьбітаў беларускай мовы, паколькі гэта заўсёды негатыў і насмешка з чалавека з яго прагай і ненасытнасцю да ежы ці гарэлкі, якія ён з’ядае ці выпівае. Напрыклад: *А што яму тое паўлітра! Гэта ж – бездонная бочка.* «Польмя».

Другі фразеалагізм-словаспалучэнне *не дурань* ‘вялікі аматар, ахвотнік (выпіць, паесці і пад.)’ (Л-2008-1: 394) таксама часцей за ўсё выкарыстоўваецца для адмоўнай ацэнкі чалавека з такой схільнасцю, але з адценнем адабрэння такой магчымасці чалавека ці такой якасці яго, як у наступнай ілюстрацыі: *Трэба ж яго апрагнуць на апошняй модзе, ды і выпіць ён не дурань.* Хоць і тут, на першы погляд, асабліва паводле наяўных кампанентаў, фразеалагізм сваім адмоўем не прэзентуе на станоўчую характарыстыку чалавека, але лексема *дурань* з замацаванай за ёю семантыкай ‘разумова абмежаваны, тупы чалавек’ [6, с. 209] у ізаляваным выкарыстанні і ў складзе гэтай адзінкі ўсё ж «перацягвае» ацэнку ў адмоўны бок, паколькі яшчэ горш, калі чалавек мае розум (*не дурань*), але ўсё ж неразумна робіць, у нашым выпадку, мае цягу, любіць многа выпіць ці многа паесці. Фразеалагізм *не дурань* выступае ў ролі стэрэатыпнага прадстаўлення пра чалавека, які надзелены адной з адмоўных звычак – многа і часта есці, выпіваць спіртное, ён не можа пазбавіцца ад гэтага, нават калі гэта вымушаюць абставіны, ён такі заўсёды, гэта яго прыкмета як чалавека-аматара да напояў. Напрыклад: *Заглядаў сюды.. дзед-стараж з чырвоным носам – табаку зажываў ды ў гарэлцы быў не дурань.* Я. Колас.

Яшчэ адна адзінка, што структурна суадносіцца з параўнальным зваротам, – гэта дыялектны фразеалагізм як *Бронька станілкава* ‘аматар выпіць, схільны да п’янства’ (Д-2020: 57), дзе ў якасці вобраза-эталона выступае асоба чалавека праз абранае ўласнае імя Бронькі, таго, хто выдзеліўся ў пэўнай мясцовасці як аматар выпіць і стаў «знакамітым» паводле схільнасці да ўжывання спіртнага. Напрыклад: *Толькі пра вотку і думая, як Бронька станілкава стаў.* (Д-2020: 57). Скарыстанне ўласнага імені тут служыць народным вобразам-эталонам, даставернасцю праз няпоўную страту індывідуальнасці імені і адначасова яго дэсемантызацыю.

Да названых далучаем яшчэ два дыялектныя аднаструктурныя фразеалагізмы, якія ў адным са сваіх значэнняў вобразна называюць асобу паводле вобразнага прадстаўлення асабліва «адметнага» для яго органа: *горла смяляное* ‘п’яніца’ (Д-2020: 152) і *горла шырокае* ‘беспрабудны п’яніца’ (Д-2020: 153). У прыведзеных фразеалагізмах з апорным кампанентам *горла*, праз які яны суадносяцца з саматычным кодам культуры, скарыстаны метанімічны прыём наймення цэлага праз частку (чалавек, які многа п’е, схільны да п’янства, – горла). Створаныя метафарычныя вобразы чалавека-п’яніцы, які прадстаўлены праз горла як орган чалавека (‘храстковая трубка, якая змяшчаецца ў пярэдняй частцы шыі і з’яўляецца пачаткам стрававода і дыхальных шляхоў’ [8, с. 71]), праз які і ўспрымаецца напой. Да таго ж азначэнні-эпітэты *смяляное* ці *шырокае* метафарызуюць выразы, ствараюць новыя вобразы, а яшчэ яны служаць «абгрунтаванню» такіх магчымасцей горла-чалавека. Так, *смяляное* як паказчык апрацоўкі горла смалой для большай яго вытрымкі (параўн., напрыклад, *шавецкую смалу*, якая служыць для прасмолкі дратвы), а значыць, магчымасці і патрэбы да ўжывання спіртнага такім чалавекам, у адрозненне ад горла звычайнага чалавека; а *шырокае* як паказчык памеру шырыні горла, а значыць магчымасці і зноў жа патрэбы многа

піць ці як паказчык вялікага і пастаяннага жадання выпіваць. У выніку можна сцвярджаць, што фразеалагізмы з кампанентам *горла* перадаюць стэрэатыпнае ўяўленне пра чалавека-п'яніцу, набылі ролю эталона такога чалавека. Напрыклад: *Хіба я змагу жыць, як людзі жывуць?! Гэтае смаляное горла ўсё прасвішча.* (Д-2020: 152); *А ён, горла шырокае, толькі й ведае, што пабегчы ў магазін, калі дзе які рубель завядзецца, то зразу і прап'е.* (Д-2020: 153).

Заклучае пералік найменняў чалавека фразеалагізм *вадахлёб іванаўскі* як характарыстыка і ў пэўнай ступені негатыўная ацэнка 'таго, хто многа п'е' (Д-2020: 66). Праўда, паводле першай часткі складанага назоўніка *вадахлёб*, гэта датычыць аматара не спіртных напояў: *вадахлёб* – 'пра таго, хто п'е многа вады, любіць рэдкую страву' [8, с. 449]. Наданню іранічнасці выразу спрыяе ўздзеянне другой часткі складанага назоўніка *-хлёб*, якая апелюе да дзеяслова *хлябтаць* і выклікае асацыяцыю з жывёлай ці чалавекам, які многа, прагна п'е ваду (*хлябтаць* – 'піць, зачэрпваючы языком (пра некаторых жывёл)' і 'прагна піць' [9, с. 204]): *Такі ўжэ вадахлёб іванаўскі, так ужэ хлышча эты чай цэлы дзень!* (Д-2020: 66). Чаму іванаўскі вадахлёб? Магчыма, гэта асацыятыўная сувязь з прадстаўніком рускага народа як паводле імені Іван ці тапоніма Іванава, для якога ці дзе чай-вада з'яўляецца нацыянальным напоем. Фразеалагізм *вадахлёб іванаўскі* ў народным усведамленні выступае ў ролі эталона чалавека, што многа п'е, любіць піць ваду.

Такім чынам, беларуская фразеалогія характарызуецца ўтварэннем адзінак для наймення-характарыстыкі гарэлкі і чалавека, які злоўжывае гарэлкай. Вобразныя найменні гарэлкі дазваляюць атрымаць звесткі пра розныя спосабы вырабу спіртнога напоя, яе якасць, выразіць адносіны да гэтага напоя – іронію і насмешку, гумар і сатыру, уплываюць на выкарыстанне ў пэўных кантэкстах ці ў адпаведным для кожнай адзінкі слоўным акружэнні. Значна менш фразеалагічных найменняў-характарыстык чалавека-п'яніцы, якія выражаюць адмоўныя адносіны, увесь спектр негатыву, насмешкі.

Аналіз фразеалагізмаў паказвае, што на першае месца выходзіць іх каштоўнасць складнік як найбольш важны паказчык адлюстравання культуры народа, паколькі фразеалагізмы даводзяць пра такія асаблівасці сучаснай культуры народа, якія патрабуюць увагі, і пра тыя негатыўныя адносіны да любіцеляў выпіць спіртное, засяроджваючы ўвагу на злоўжыванні гэтага. Узгадваюцца запісы П.В. Шэйна, які яшчэ ў XIX ст. адносна карчмы на Беларусі як спачатку месца збору людзей, іх адпачынку, месца, дзе вырашаліся розныя пытанні асабістага і грамадскага жыцця, пісаў, што яна змянілася, паколькі карчма «мала па малу теряе свой характар, свое общественное значение в сельском быту и становится исключительно притоном для широкого пьянолго разгула» [10, с. 111].

Умоўныя скарачэнні крыніц фразеалагізмаў

Д-2020 – Даніловіч М.А. Фразеалагічны слоўнік гаворак Гродзеншчыны. – Гродна : ГрДУ, 2020. – 607 с.; **Л-2008-1** – Лепешаў І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 1: А-Л. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.; **Л-2008-2** – Лепешаў І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т. 2: М-Я. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.; **Ю-1972** – Юрчанка Г.Ф. І коціца і валіца (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 288 с.; **Ю-1974** – Юрчанка Г.Ф. І сячэ і паліць (Устойлівыя словазлучэнні ў гаворцы Мсціслаўшчыны). – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 296 с.

Спіс літаратуры

1 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : У 5 т. Т. 5. Кн. 1 : С – У / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : Выд-ва Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1983. – 663 с.

2 Ляшчынская, В. А. Гастронамічны код культуры беларусаў. 1. Стэрэатыпы ежы ў вобразах фразеалагізмаў беларускай мовы : манаграфія / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2022. – 272 с.

3 Ковшова, М. Л. Лингвокультурологический анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок: Антропонимический код культуры / М. Л. Ковшова. – М. : ЛЕНАНД, 2019. – 400 с.

4 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Т. 3 : Л – П / [Рэд. тома П. М. Гапановіч]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1979. – 672 с.

5 Толстой, Н. И. Водка Н. И. Толстой // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – Т. 1: – М. : Междунар. отношения, 1995. – 584 с. С. 392–394.

6 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Т. 2 : Г – К / [Рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1978. – 768 с.

7 Белова, О. В. Зелёный цвет/ О. В. Белова // Славянские древности : этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – Т. 2: Д – К (Крошки). – М. : Междунар. отношения, 1999. – С. 305–306.

8 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Т. 1 : А – В / [Рэд. тома М. П. Лобан]. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1977. – 608 с.

9 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Т. 5. Кн.2 : У – Я / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1984. – 608 с.

10 Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края : в 3 т. Т. 3. / П. В. Шейн. – СПб. : типография импер. Академіи наукъ, 1902.

УДК 821.161.3-193.3*С.Шах

А. І. ЛЯШЭНКА

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

ДЗІВА МІЖ ГУКАМІ ДЫ КОЛЕРАМІ: СЛОВЫ І ФАРБЫ Ў САНЕТАЎ СОФ’І ШАХ

У артыкуле аналізуецца вянкi вянкаў санетаў Соф’і Шах, прысвечаныя жывапісу. Паказана агульнае і адметнае ў гэтых блізкіх і адначасова далёкіх відах мастацтва. Мастачка і паэтэса ў адной асобе ў надзвычай складанай вершаванай форме раскрывае як спецыфіку кожнага, так і агульнае ў іх прыродзе і эвалюцыі. Гукі і фарбы ствараюць адзіную карціну сусвету.

Соф’я Мікалаеўна Шах – паэтэса, член Саюза пісьменнікаў Беларусі. Нарадзілася ў 1947 годзе ў вёсцы Лясец Калінкавіцкага раёна, аднак дзяцінства і юнацтва прайшлі ў гарадскім пасёлку Азарычы, аб якім яна пакінула цыклы вершаў і цэлы вянок санетаў пад аднайменнай назвай.

Пасля заканчэння мясцовай сярэдняй школы вучылася ў Мазырскім педагагічным інстытуце. Атрымаўшы дыплом настаўніка пачатковых класаў, працавала ў школах Нараўлянскага і Калінкавіцкага раёнаў, а таксама ў Азарыцкай школе-інтэрнаце. У 1980 годзе С. Шах завочна скончыла факультэт спецыяльнай адукацыі Мінскага педінстытута імя Максіма Танка. З гэтага ж часу яе жыццё і творчая дзейнасць звязаны са Светлагорскам, дзе яна доўгі час працавала лагapedам, супрацоўнічала з вядомай мясцовай карціннай галерэяй, з’яўлялася членам літаратурнага аб’яднання пры раённай газеце. Неўтайманаваная энергія і жаданне спазнаць прыгожае дазволіла ёй стаць адной з самых яркіх падвіжніцкіх фігур у культурным і духоўным жыцці Светлагоршчыны. І ў сваю чаргу старажытны і малады адначасова горад выразна паўплываў на фармаванне яе творчай натуры. У 1989 годзе выйшаў першы зборнік вершаў Соф’і Шах у бібліятэчцы часопіса “Малодосць” пад назвай “І не пакіне спадзяванне...”.